

ZAČIATKY CHIRURGICKÉHO UMENIA A CHIRURGICKEJ LIEČBY V STAROM EGYPTE

h. Doc. PhDr. Ivica Gulášová, PhD.

Stredná zdravotnícka škola Petra Fouriera, Bratislava

Trnavská univerzita, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce, Katedra ošetrovateľstva, Trnava

Autorka popisuje historický vývoj chirurgického umenia a chirurgickej liečby v starom Egypte. Približuje liečbu zlomenín, vyklbenín, ochorení kĺbov i techniku liečenia rán v starom Egypte, ktorá bola na pomerne dobrej úrovni. Ďalej uvádza i niektoré zložitejšie chirurgické výkony ako napr. trepanáciu lebky i chirurgické odstraňovanie nádorov.

Kľúčové slová: chirurgická liečba, zlomeniny, opuchy, liečenie rán, trepanácia lebky, lekárske texty.

V starom Egypte bol pomerne jasný výklad vonkajších ochorení. Chirurgovia popisovali, že rana má „ústa“ s „perami“, t.j. okrajmi a môže „ísť až ku kosti“. Sprevádza ju krvácanie, u ťažkých poraneniach krvácanie z lebky, z nosa a uší. Pri zlomenine lebky, spojenej s krvácaním do mozgu, ako sa uvádza v Ebersovom papyruse, bola popísaná obrna (ale zrejme chybou opisovača) na tej istej strane, kde došlo k poraneniu, a nie na opačnej strane. Autor Smithova papyrusu popisuje u muža so zhnisanou ranou na hlave príznaky tetanu: „Jeho ústa sú zaviazané ... jeho obočie je krčovitě zakrivené, jeho tvár vyzerá, ako keby plakal.“ (4)

Egyptskí chirurgovia poznali **zlomeniny jednoduché – sedž** –, pri ktorých sa kosť zlomila na dve časti, a zlomeniny **komplikované – pešen** –, kedy vzniklo veľa kostných úlomkov. Pri poruchách sprevádzaných vyklenutím postihnuteľného miesta rozlišovali **opuchy – šefevet** – (ale pretože ich niekedy popisovali ako tekutý obsah, mohlo ísť o hnisavé ložiská) a ďalej **henhenet** a **aat**, považované za nádory, pričom prvé liečili obväzmi a druhé operatívne.

Pomerne častým nálezom, začínajúcim už medzi 20.–30. rokom života, bývali výrastky na okrajoch tiel stavcov chrčtice (spondylóza) (2). Medzi 40.–50. rokom života ich zistili takmer u všetkých jedincov, boli často až veľmi dlhé, niekedy premošujúce. V porovnaní medzi po hlavami je výskyt tejto choroby u mužov menej intenzívny, čo súvisí s rozdielnym stupňom namáhania chrčtice fyzickou záťažou. Rozdiely sú pozorovateľné i vo vzťahu k príslušníkom odlišných spoločenských vrstiev. Naproti tomu oveľa vzácnejšie boli zistené a popísané zápalové ochorenia chrčtice, ktoré vedú k jej stuhnutiu – Bechtereva choroba (1). Viac ako v tridsiatich prípadoch je popisovaná a dokladovaná tuberkulóza chrčtice, často vedúca k deštrukcii stavcov a následným vznikom uhľového zalomenia chrčtice.

Je veľa dôkazov o početných zraneniach a zlomeninách, vyskytujúcich sa v rôznych kostrových sériách. Zistené boli takmer výhradne u dospelých, u mužov 2–3 krát častejšie ako žien, čo zrejme súvisí s väčším rizikom pracovných i bojových úrazov. Prekvapujúce sú dôkazy o veľmi dobrom zraste zlomených kostí, väčšinou bez posunov, či tvorenia pakľbov, s výnimkou stehnových kostí, pri zlomeninách ktorých ťah silných svalov viedol k skráteniu kosti a vytvoreniu silných zväzkov (3). Pomerne bežným ochorením boli i **degeneratívne ochorenia kĺbov** – (artrózy), vzácnejšie zápalové zmeny – (artritídy).

Pri chirurgických zákrokoch starí egyptskí chirurgovia používali rôzne dlhé a rôzne zakrivené nože, pinzety a drevené či kovové tyčinky. V ptolemaiovskom chráme v Kóm Ombu na jednom z reliéfov je znázornená skrinka s nástrojmi, ktoré mohli slúžiť chirurgom, zubným lekárom alebo pri kozmetických a hygienických výkonoch ako napr.: manikúra, pedikúra, epilácia, strihanie vlasov a podobne. **Na obväzovanie rán používali bežné ľanové ovínadlá, nite, siete, tampóny a vankúšiky.** Zlomeniny spevňovali (fixovali) rebrami palmových listov, pružkami kôry, rákosom alebo drevom obaleným plátňom či rastlinnými vláknami.

Egyptskí chirurgovia ovládali pomerne dobrú techniku liečenia rán. V niektorých textoch sa spomínajú **nite**, preto **nie je vylúčené, že okraje rany dokázali zošit** pomocou ihliel a nití, častejšie ich však **stahovali ovínadlami** (8).

Na ranu kládli – na jeden deň (prvý deň po poranení) – čerstvé mäso, na nasledujúci deň kládli na ranu obväz hojne presiaknutý olejom alebo medom. Ťažké alebo zapálené poranenia nechávali odkryté, len ich polievali olejom, ochladzovali a vysušali (6).

Poznali aj techniku nápravy vyklbenia, o čom svedčí príklad z papyrusu Edwina Smitha: „Ak vyšetruješ muža s vyklbením dolnej čeluste, ktorý má otvorené ústa a nemôže

ich zavrieť, musíš dať obidva ukazováky na konce ramien čelusti vnútri jeho úst a oba palce pod jeho bradu. Potom ju (vyklbenú kĺbovú hlavicu) musíš nechať klesnúť, až spočine na svojom mieste. Potom k tomu musíš povedať: – človek s vyklbením dolnej čeluste = choroba, ktorú budem liečiť. Potom budeš denne prikľadať obväz s látkou **imeru s medom**, až sa mu to zlepší.“ (5).

Veľmi dômyselne (akýsi termokauter) nože, ktorými otvárali „nádory“ (mysleli tým i vyklenutia kože v dôsledku hnisavých ložísk) nahrievali na ohni, aby tak zastavili krvácanie. Zároveň ich súčasne – nevedome – i zbavovali baktérii. Podobne i pri liečení pluzgierov pri popáleninách alebo bradavice prepichovali rozžharenou drevenou či kovovou tyčinkou. V známom románe od M. Waltari – *Egyptfan Sinuhet*, kde autor spomína i zložitejšie operačné zákroky napr.: otváranie lebky (trepanácia), lekárske texty mlčia o týchto zákrokoch. Zistených a popísaných bolo 10 trepanovanií lebiek v starom Egypte. Z nich u 4 je liečebný dôvod nepopierateľný, u ďalších len pravdepodobný. Všetky zákroky boli prevedené v priebehu života a vo všetkých prípadoch operovaný egyptský občan tento zásah dlhodobo prežil, ako o tom svedčia známky – stopy rozsiahleho hojenia. V závere možno konštatovať, že v starom Egypte bola na najracionálnejšom základe, neporovnateľnom s úrovňou iných (vtedy) súčasných národov, jednoznačne liečba **chirurgická**.

Okolo roku 1760 pred Kr. babylonský kráľ Chammurabi (1728 až 1686 pred Kr.) v zákoníku vydal aj právne predpisy pre pôsobenie lekárov. Chammurabiho zákonník určoval tvrdé sankcie, ktoré sa mali uplatňovať proti neschopným lekárom. Zodpovedali staroorientálnym predstavám práva („oko za oko, zub za zub“). Najvyšším trestom bolo odseknutie rúk. Na druhej strane lekárove úspechy v starom Egypte odmeňovali striebrom, a to podľa sociálneho postavenia pacienta. Paragrafy

215–218 sú dôkazom rizika lekárskeho povolania: „Ak lekár vykonal na slobodnom občanovi bronzovým nožom operáciu a občana vyliečil, alebo keď mu bronzovým nožom otvoril nádor na obočí a vyliečil tak občanovi oko, dostane 10 šekelov striebra. Ak takto vyliečil muškína (príslušníka strednej vrstvy), dostane päť šekelov striebra. Ak vyliečil otroka, zaplatí otrokov pán lekárovi dva šekely striebra.

Ak lekár vykonal na slobodnom občanovi zložitú operáciu bronzovým nožom a spôsobil smrť občana, alebo ak otvoril nožom nádor na

obočí a zničil pritom oko občana, usekne sa mu ruka.“

Postihy za poškodenie zdravia príslušníkov stredných vrstiev či otrokov boli primerane

ne nižšie. V prípade „zavinenia“ smrti otroka lekár musel otroka nahradiť iným otrokom, alebo zaplatiť zaň polovicu jeho nákupnej ceny (7).

Literatúra

1. Brothwell DR, Chiarelli BA, edit. Population Biology of the Ancient Egyptians. London – New York, 1973.
2. Brothwell DR, Sandison AT, edit. Diseases in Antiquity. London, 1969.
3. David AR, edit. The Manchester Museum Mummy Project. Manchester, 1979.
4. Ebbell B. The Papyrus Ebers, the Greatest Egyptian Medical Document. Copenhagen, 1928.
5. Leake CD. The Old Egyptian Medical Papyri. Lawrence, Kansas, 1952.
6. Pollak K. Medicína dávných civilizácií. Praha, 1973.
7. Scott H. Kronika medicíny. Bratislava, Fortuna Print, 1994.
8. Zamarovský V. Bohové a kráľové starého Egypta. Praha, 1986.